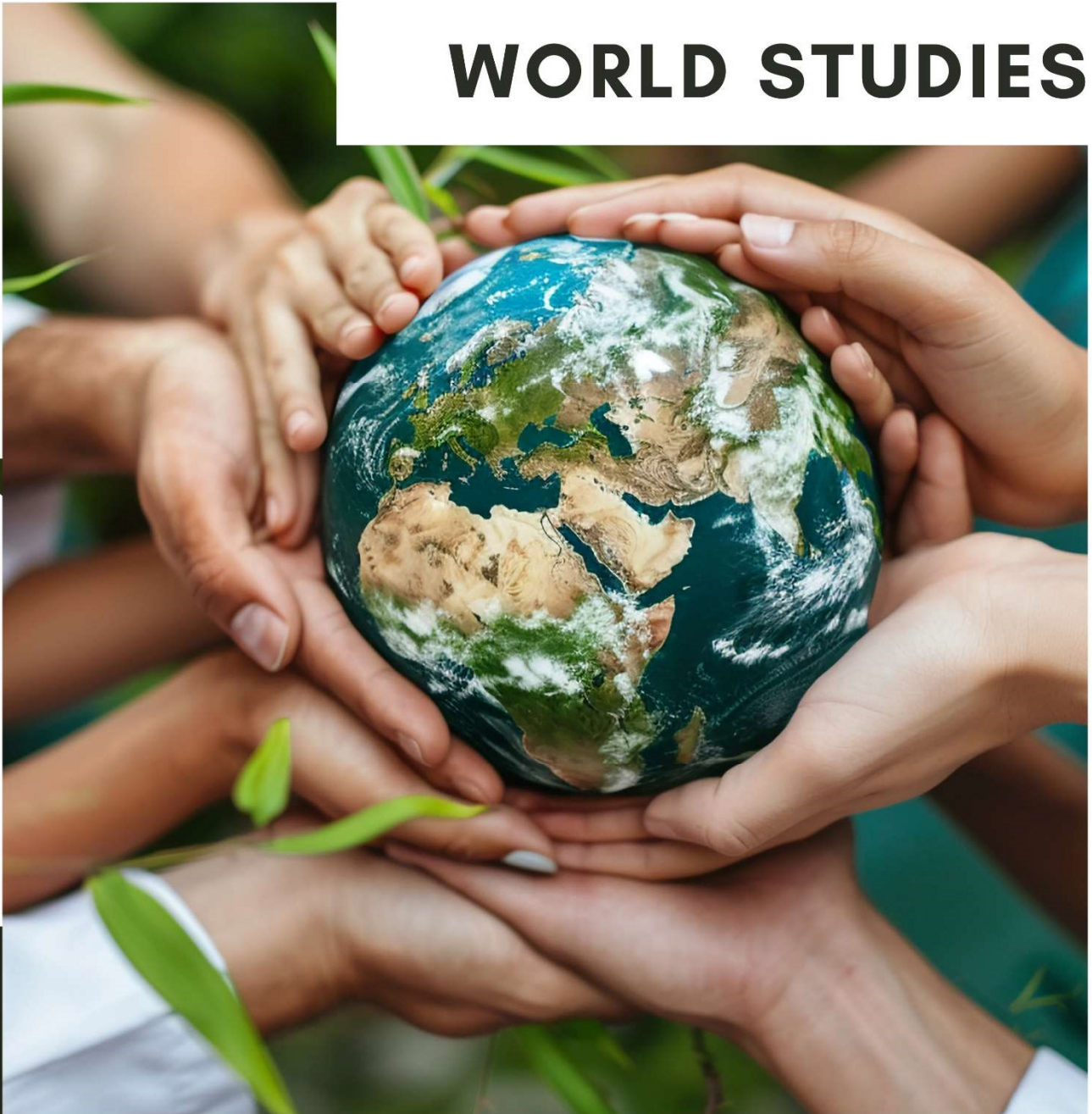

VOL 4. ISSUE 10

JOURNAL OF CONTEMPORARY WORLD STUDIES

zenodo

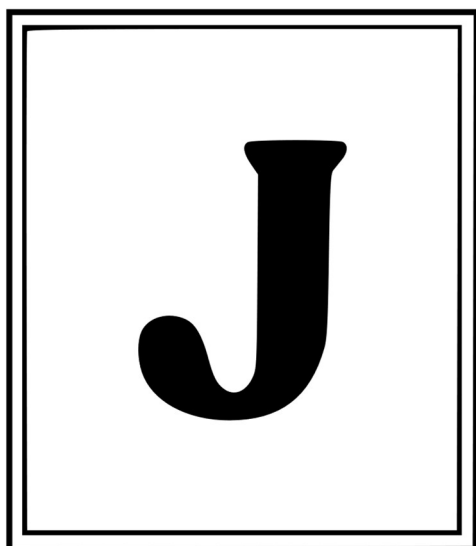
OpenAIRE | EXPLORE

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

ISSN:
3030-3311

VOLUME | 4 ISSUE | 10 | JUNE | 2026

JCWS

SOLIQ YUKINING TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATIGA TA'SIRI: IQTISODIY SAMARADORLIK VA FISKAL MANFAATLAR MUVOZANATI

Saydaliyev Abrorxon Sobir o'g'li

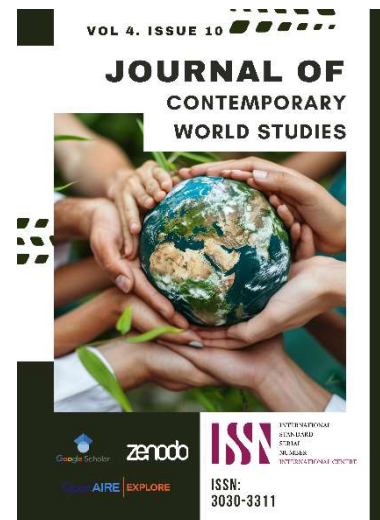
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali iqtisodiyot yo'nalishi 333-25 guruh talabasi
e-mail: abrorsaydaliyev007@gmail.com

ANNOTATION:

Mazkur maqolada soliq yukining tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri, uning iqtisodiy samaradorlik va davlatning fiskal manfaatlari bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilingan. Soliq yukining korxonalarining moliyaviy holati, investitsion faolligi, ishlab chiqarish hajmi va raqobatbardoshligiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, soliq yukini shakllantiruvchi asosiy omillar hamda tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish va budget daromadlarini ta'minlash o'rtasidagi muvozanat masalalari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida samarali va barqaror soliq siyosatini shakllantirishning muhim jihatlari asoslab berilgan.

KEYWORDS:

soliq yuki, soliq siyosati, tadbirkorlik, soliq stavkasi, fiskal siyosat, investitsiya, raqobatbardoshlik, davlat budjeti.

June 25, 2026,
Published Date:
June 30, 2026

Journal Website:

<https://d-pressa.com/index.php/jcws/>

License

This work is licensed under a
[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Kirish

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik subyektlarining faoliyati mamlakat iqtisodiy o'sishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Yangi ish o'rinlarining yaratilishi, ishlab chiqarish hajmining oshishi, investitsiyalarning jalb etilishi va innovatsion faoliyatning rivojlanishi ko'p jihatdan tadbirkorlik muhitining qulayligiga bog'liq. Mazkur muhitni shakllantiruvchi asosiy omillardan biri esa soliq siyosatidir.

Soliqlar davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning asosiy manbalaridan biri bo'lishi bilan birga, tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy qarorlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Soliq stavkalari, soliq bazasi, imtiyozlar, hisobot va to'lov tartiblari korxonaning moliyaviy natijalariga ta'sir etib, uning investitsiya kiritish, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki yangi ishchilar yollash imkoniyatlarini belgilashi mumkin.

Shu sababli soliq siyosatida asosiy masalalardan biri davlatning fiskal manfaatlari bilan tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy manfaatlari o'rtasida maqbul muvozanatni ta'minlashdir. Haddan tashqari yuqori soliq yuki korxonalarning moliyaviy imkoniyatlarini cheklashi, investitsion faollikni pasaytirishi va ayrim hollarda yashirin iqtisodiy faoliyatga rag'bat yaratishi mumkin. Aksincha, haddan tashqari past soliq yuki davlat budjeti daromadlarining yetarli darajada shakllanmasligiga olib kelishi va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

Asosiy qism

Soliq yuki deganda xo'jalik yurituvchi subyekt yoki iqtisodiyot zimmasiga tushadigan soliq majburiyatlarining uning daromadi, foydasi yoki yaratilgan qo'shilgan qiymatiga nisbati

tushuniladi. Amaliyotda soliq yukini baholashda korxona tomonidan to'langan soliqlar summasining daromadga, foydaga yoki boshqa tegishli iqtisodiy ko'rsatkichlarga nisbati kabi ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Soliq yukini faqat soliq stavkalari bilan bog'lash to'g'ri emas. Uning shakllanishiga soliq bazasi, soliq imtiyozlari, soliqlar soni, hisobot topshirish tartibi, soliq ma'murchiligi xarajatlari va boshqa omillar ham ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli tadbirkorlik subyektlari uchun real soliq yukini baholashda nafaqat bevosita to'lanadigan soliqlar, balki soliq majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq ma'muriy xarajatlarni ham hisobga olish maqsadga muvofiq.

Soliq yukining tadbirkorlik faoliyatiga ta'siri, avvalo, korxonaning moliyaviy natijalarida namoyon bo'ladi. Korxona daromadining muayyan qismi soliqlarni to'lashga yo'naltirilganligi sababli uning ixtiyorida qoladigan moliyaviy resurslar hajmi qisqaradi. Bu mablag'lar esa ishlab chiqarishni kengaytirish, yangi texnologiyalar sotib olish, xodimlar malakasini oshirish yoki yangi loyihalarni moliyalashtirish uchun ishlatilishi mumkin edi.

Ayniqsa, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun soliq yukining ta'siri muhim ahamiyatga ega. Yirik korxonalar katta moliyaviy resurslarga, rivojlangan boshqaruv tizimlariga va moliyalashtirishning turli manbalariga ega bo'lishi mumkin. Kichik biznes subyektlarida esa moliyaviy zaxiralar nisbatan cheklangan bo'lib, qo'shimcha xarajatlarning kichik o'zgarishi ham ularning rentabelligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Soliq yukining investitsion faollikka ta'siri ham alohida e'tiborga loyiq. Korxona tomonidan olinadigan foydaning katta qismi soliqlar shaklida davlat budjetiga

yo'naltirilsa, uning reinvestitsiya uchun mavjud mablag'lari kamayadi. Natijada yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, texnologik modernizatsiya va innovatsion loyihalarni amalga oshirish sur'ati pasayishi mumkin.

Biroq bu holat barcha vaziyatlarda soliq stavkalarini pasaytirish zarurligini anglatmaydi. Soliq siyosatining iqtisodiy samaradorligi soliq stavkalarining o'zi bilan emas, balki ularning iqtisodiyotning umumiy holati, tadbirkorlik muhitining xususiyatlari va davlat tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlar bilan uyg'unligiga bog'liq.

Soliq tizimining barqarorligi tadbirkorlik subyektlari uchun ham muhim omildir. Korxonalar o'z faoliyatini rejalashtirishda kelajakdagi soliq majburiyatlarini oldindan baholash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Soliq qonunchiligidagi tez-tez va keskin o'zgarishlar biznes uchun noaniqlikni kuchaytirib, uzoq muddatli investitsion qarorlarning qabul qilinishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli samarali soliq siyosatining muhim xususiyatlaridan biri uning **barqarorligi va prognoz qilinuvchanligi** hisoblanadi. Tadbirkor soliq stavkalari, imtiyozlar va hisobot talablari bo'yicha kelajakdagi majburiyatlarini yetarlicha aniq baholay olsa, investitsion va moliyaviy qarorlarni samaraliroq qabul qiladi.

Soliq yukining raqobatbardoshlikka ta'siri ham muhim masalalardan biridir. Bir xil bozorda faoliyat yuritayotgan korxonalar uchun soliq yukining sezilarli farq qilishi raqobat sharoitlarini o'zgartirishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, soliq imtiyozlari berishda ularning iqtisodiy samaradorligini baholash va bozor raqobatiga ta'sirini hisobga olish zarur.

Soliq yukining yana bir muhim jihati uning mehnat bozoriga ta'siridir. Korxona uchun ishchi kuchining umumiy qiymati faqat xodimga to'lanadigan ish haqidan iborat emas. Ish haqi bilan bog'liq soliqlar va majburiy to'lovlar ham ish beruvchining xarajatlariga ta'sir qiladi. Shu sababli mehnatga solinadigan soliqlar va ijtimoiy to'lovlarning maqbul darajada bo'lishi yangi ish o'rinlarini yaratish uchun muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Soliq yukining haddan tashqari oshishi ayrim tadbirkorlik subyektlarini faoliyatining bir qismini yashirishga yoki norasmiy iqtisodiy munosabatlardan foydalanishga undashi mumkin. Bunday vaziyatda davlat nafaqat soliq tushumlarining bir qismini yo'qotadi, balki qonuniy faoliyat yuritayotgan korxonalar uchun ham adolatsiz raqobat muhiti yuzaga keladi.

Shu sababli soliq yukini shakllantirishda davlatning fiskal manfaatlari bilan bir qatorda tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy rag'batlari ham hisobga olinishi lozim. Soliq siyosatining maqsadi tadbirkordan imkon qadar ko'proq mablag' undirish emas, balki iqtisodiy faollikni saqlab qolgan holda yetarli va barqaror budjet daromadlarini shakllantirishdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbekiston sharoitida mazkur masala iqtisodiy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda soliq tizimini soddalashtirish, soliq yukini optimallashtirish, tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy to'siqlarni kamaytirish va soliq ma'murchiligini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Soliq yukini baholashda mamlakat miqyosidagi ko'rsatkichlar bilan bir qatorda tarmoqlar va korxonalar kesimidagi farqlarni ham hisobga olish zarur. Chunki turli sohalarda rentabellik darajasi, xarajatlar tarkibi, kapital sig'imi va

mehnatga bo'lgan ehtiyoj bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Masalan, yuqori kapital talab qiluvchi ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlarning tarkibi xizmat ko'rsatish sohasidagi korxonalardan farq qiladi.

Shuningdek, soliq yukini baholashda faqat nominal soliq stavkalaridan foydalanish yetarli emas. Samarali soliq yukini aniqlashda korxona haqiqatda to'lagan soliqlar, soliq imtiyozlari, chegirmalar, soliq bazasining shakllanishi va soliq ma'murchiligi bilan bog'liq xarajatlarni kompleks ravishda hisobga olish lozim.

Soliq siyosatining iqtisodiy samaradorligini baholashda Laffer egri chizig'i konsepsiyasi ham nazariy jihatdan muhimdir. Ushbu konsepsiyaga ko'ra, soliq stavkalarining oshirilishi ma'lum bir nuqtaga qadar budget tushumlarining ko'payishiga olib kelishi mumkin. Biroq soliq yukining haddan tashqari oshirilishi iqtisodiy faollikni pasaytirib, aksincha, budget tushumlarining kamayishiga sabab bo'lishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun soliq siyosatida iqtisodiyotning real imkoniyatlariga mos optimal nuqtani aniqlash muhim hisoblanadi.

Biroq optimal soliq yukining yagona va barcha davlatlar uchun bir xil darajasi mavjud emas. U mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi, davlat xarajatlari, ijtimoiy siyosati, demografik holati, iqtisodiyotning tarkibi va boshqa omillarga bog'liq.

Davlat tomonidan yig'iladigan soliqlar jamiyat uchun muhim bo'lgan xizmatlarni moliyalashtirishga xizmat qiladi. Ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma, ijtimoiy himoya, davlat boshqaruvi va xavfsizlik kabi yo'nalishlarning moliyalashtirilishi barqaror budget daromadlarini talab qiladi. Shu sababli soliq yukini kamaytirish masalasi davlatning fiskal imkoniyatlarini

ham hisobga olgan holda ko'rib chiqilishi kerak.

Soliq yukining tadbirkorlik faoliyatiga ta'sirini baholashda yana bir muhim jihat — davlat tomonidan biznes uchun yaratilayotgan infratuzilma va xizmatlarning qiymatidir. Agar tadbirkor to'layotgan soliqlari evaziga sifatli transport infratuzilmasi, elektr energiyasi, ta'lim tizimi, huquqiy himoya va boshqa davlat xizmatlaridan samarali foydalana olsa, soliq yukining iqtisodiy qabul qilinishi boshqacha bo'lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, soliq siyosatining samaradorligi faqat "qancha soliq yig'ildi?" degan savol bilan emas, balki "yig'ilgan mablag'lar iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan qanday natija berdi?" degan savol bilan ham baholanishi lozim.

Soliq yukining tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'sirini kamaytirishning yana bir muhim yo'nalishi soliq ma'murchiligini soddalashtirishdir. Hatto nominal soliq stavkalari nisbatan past bo'lgan sharoitda ham murakkab hisobot talablari, ortiqcha hujjatbozlik va ma'muriy xarajatlar biznes uchun sezilarli yuk yaratishi mumkin.

Shu sababli elektron soliq xizmatlarini rivojlantirish, hisobot topshirish jarayonlarini avtomatlashtirish va soliq to'lovchilarning davlat organlari bilan o'zaro munosabatlarini soddalashtirish real soliq yukini kamaytirishning muhim vositalaridan biridir.

Umuman olganda, soliq yukining tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Uning natijasi faqat soliq stavkalariga emas, balki soliq bazasi, imtiyozlar, ma'muriy xarajatlar, iqtisodiy muhit, davlat xizmatlarining sifati va soliq tizimining barqarorligiga ham bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, samarali soliq siyosati davlat

budjeti manfaatlari va tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashi kerak. Soliq yukining haddan tashqari yuqori bo'lishi iqtisodiy faollik, investitsiya va raqobatbardoshlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, haddan tashqari past soliq yukining ham davlatning fiskal imkoniyatlarini cheklash xavfi mavjud.

Shuning uchun soliq siyosatida asosiy e'tibor soliq yukining mutlaq miqdoriga emas, balki uning **iqtisodiy samaradorligi, adolatligi, barqarorligi va prognoz qilinuvchanligiga** qaratilishi lozim. Tadbirkorlik uchun qulay soliq muhiti yaratish, ayni paytda davlat budjeti uchun yetarli daromadlarni ta'minlash uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishning muhim shartidir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, optimal soliq yuki iqtisodiy o'sish va fiskal barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlaydigan darajada bo'lishi kerak. Bunda soliq stavkalarining maqbulligi bilan bir qatorda soliq ma'murchiligining soddaligi, qonunchilikning barqarorligi, tadbirkorlik subyektlari uchun teng raqobat sharoitlarining yaratilishi va davlat tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlarning sifati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillarning uyg'unligi tadbirkorlik faolligini rag'batlantirish, investitsiyalarni kengaytirish va davlat budjeti daromadlarini barqaror shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. — Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Soliq siyosati va davlat budjeti bo'yicha tahliliy materiallar.
3. O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi. Soliq ma'murchiligi va soliq

tushumlari bo'yicha statistik va tahliliy ma'lumotlar.

4. International Monetary Fund. *Fiscal Monitor*. Washington, D.C.: IMF.
5. World Bank. *Doing Business and Business Enabling Environment*. Washington, D.C.: World Bank.
6. OECD. *Tax Policy Reforms: OECD and Selected Partner Economies*. Paris: OECD Publishing.
7. OECD. *Revenue Statistics in Asia and the Pacific*. Paris: OECD Publishing.
8. Laffer, A. B. *The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. Heritage Foundation.
9. Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill.
10. Stiglitz, J. E., Rosengard, J. K. *Economics of the Public Sector*. W.W. Norton & Company.
11. O'zbekiston Respublikasining "Soliq kodeksi" (yangi tahriri), 2019-yil 30-dekabr.
12. O'zbekiston Respublikasi prezidenti SH.M.Mirziyoevning 2020 yil 25 yanvardagi 2020 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojatnomasi
13. O'zbekiston Respublikasi prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. Toshkent sh., 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349 sonli.
14. O'zbekiston Respublikasi prezidentining "O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Toshkent sh., 2018 yil 3 iyuldagi PQ-3832 sonli.
15. Tohirovich, Q. N. (2021). XALQARO MOLIVAVIY HISOB STANDARTLARIGA O'TISH DOLZARBLIGI. Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali, 1(2), 56-64.

16. O'G'Li, R. U. R., Tohirovich, Q. N., & O'G'Li, Q. N. A. (2021). BILVOSITA SOLIQLARNING SOLIQ TIZIMIDAGI TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 719-723.
17. Sultonova, M. A. (2021). MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYATLARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISH MASALALARI. *Scientific progress*, 2(8), 608-613.
18. Abduraximov, B. U. O., Qudbiyev, N. T., & Mominov, I. L. O. (2021). AYLANMA MABLAG 'LARNI BOSHQARISH TIJORAT KORXONASI MUVAFFAQIYATINING ASOSI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 724-733.
19. Rasulova, Shaxnoza Xatamovna (2021). ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI VA UNI TO'G'RI HISOBGA OLISH ZARURIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 713-718.
20. Abduxalimovna, A. Z., & Nabiyeovich, I. I. (2021). Organization of Long-Term Asset Accounting on the Basis of International Standards. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF INNOVATIONS ON TOURISM MANAGEMENT AND FINANCE*, 2(11), 86-92.
21. Ibragimova, Z. (2021). BUXGALTERIYA HISOBI TIZIMINING HOLATI VA UNING FAOLIYATINI BAHOLASH. *Scientific progress*, 2(2), 811-815.
22. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 21-24.
23. Bo'ltakov S. O 'ZBEKISTONDA BALIQCHILIKNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY ISTIQBOLLARI //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 565-567.
24. Bo'ltakov S. BALIQCHILIKDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI BAHOLASH MEZONLARI //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 366-371.
25. Bo'ltakov S. et al. TURIZM SOHASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI AHAMIYATI //Универсальная индексная библиотека Евразийского журнала академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 60-62.
26. Bo'ltakov S. Innovatsion Usulda Baliq Yetishtirishning Iqtisodiy Samaradorligini Oshirish Yo 'llari (Sirdaryo Tumani Misolida) //Green Economy and Development. – T. 3. – №. 9. – C. 666837.